

TEGOBE ETNOGRAFIJE

Raziskovanje sodobnih zamišljanj Velikega japonskega imperija na Japonskem

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izvleček: Razprava je poskus refleksije enoletne terenske izkušnje na Japonskem, kamor sem se v času doktorskega študija odpravil v želji po preučevanju sodobnih zamišljanj Velikega japonskega imperija, in sicer v tamkajšnjih znanstvenih, političnih in popularnih diskurzih. A moje idealistične predstave o etnografiji so se kaj kmalu po prihodu v univerzitetno mesto Tsukuba razblinile kot milni mehurček, bivanje in raziskovanje v tuji kulturi pa je omajalo moje prepričanje v teoretske postulate, na katerih sem nameraval graditi raziskavo.

Ključne besede: etnografija, Japonska, Veliki japonski imperij, kolektivni spomin

Abstract: The aim of the paper is to reflect on my year-long field experience in Japan, undertaken during my PhD studies to analyse recent Japanese representations of the Great Japanese Empire in academic, political, and popular discourses. My idealistic notions of ethnography were shattered shortly after my arrival at the University of Tsukuba, while my stay and my research work in a foreign culture undermined my confidence about the theoretical premises my research was to be based upon.

Key words: ethnography, Japan, Great Japanese Empire, collective memory

Ognja se ni mogoče dotakniti, ne da bi se ožgali – opeklino potem imenujemo izkušnje.

Erich Kästner

Uvod

Čeprav je bila Japonska od srede 19. stoletja in vse do razglasitve brezpogojne kapitulacije avgusta 1945 močno vpeta v imperialna osvajanja širom Azije, je njena imperialna izkušnja na Slovenskem precej neznana, najpogosteje zreducirana na atomski bombi, ki so ju ZDA odvrgle na Hirošimo in Nagasaki. Da bi vsaj deloma zapolnil omenjeni manko, sem se na doktorskem študiju lotil preučevanja sodobnih zamišljanj Velikega japonskega imperija (*Dai Nippon teikoku*) na Japonskem. Pri tem sem se opiral na teoretska in metodološka izhodišča študij imperijev, ki v nasprotju s postkolonialno teorijo težijo k raziskovanju kolonialnih imperijev z vidika (nekdanjih) kolonizatorjev, precej bolj heterogene skupine, kot se zdi na prvi pogled (glej Senica 2012). Rezultat večletnega intenzivnega raziskovanja je tudi spodaj opisana terenska izkušnja na Japonskem, ki sem se je lotil poln entuziazma, a po prihodu na teren kaj kmalu izkusil vse čeri raziskovanja z udeležbo.

Zanesenjaški optimizem pred odhodom na teren

Moje prvo srečanje, povsem naključno, s sodobnimi zamišljanji Velikega japonskega imperija na japonskem arhipelagu se je dogodilo septembra 2007. V japonski povzetek diplomske naloge sem namreč vključil opazko, da so tujci – pri tem sem, priznam, izhajal iz lastne evrocentrične pozicije – precej slabo seznanjeni z zločini cesarske vojske in da bi se moral uradni Tokio iskreno opravičiti prizadetim državljanom nekdanjih japonskih kolonij za vsa hudo delstva, storjena v času kolonialne nadvlade. Nekaj dni

po zagovoru sem od profesorja Okana Hiroyukija – člana izpitne komisije, ki je bil tisto leto gostujoči predavatelj na Oddelku za azijske študije Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani – prejel elektronsko sporočilo, v katerem me je med drugim napotil k branju monografije Hate Ikuhikuja.¹ Ta zgodovinar naj bi namreč razkril, da sta monografiji o *jūgun ianfu* (»ženskah za tolažbo«), ki sta jih v 70. letih preteklega stoletja napisala Senda Kakō in Yoshida Yūto, izmišljotina (*netsuzō*),² zato je očitno, da je sporno vprašanje (prisilne) prostitucije v japonskem imperiju južnokorejska postkolonialna propaganda in medijska fabrikacija časnika *Asahi shimbun*.³ Elektronsko sporočilo je zaokrožala povezava na geslo o meddržavnem sporazumu med Japonsko in Južno Korejo iz leta 1965 v Wikipediji, kjer naj bi se podučil o uradnih japonskih opravičilih Južnokorejcem. Moja opazka se ni skladala s profesorjevimi dojetji japonske imperialne preteklosti, a ji v podiplomski evforiji nisem posvečal pretirane pozornosti.

Šele nekaj let kasneje, in sicer med enoletnim raziskovalnim delom na Univerzi v Tsukubi, ki mi ga je med decembrom 2009 in novembrom 2010 omogočila fundacija Japan Student Services Organization (JASSO), sem spoznal, da je obdobje japonskega imperialnega zavojevanja (1869–1945) v japonski družbi precej bolj kočljivo

1 Japonska osebna imena praviloma zapisujem v japonski maniri, torej najprej priimek, nato ime. Pri prečkovanju japonskih imen in izrazov uporabljam Hepburnov sistem, v katerem se na primer zlog *shi* bere kot ši, zlog *ji* pa kot *dži*.

2 Omenjeno kontroverzo podrobno osvetli ameriška antropologinja Sarah Soh (2008: 148–155).

3 Konec avgusta 2014 je uredništvo omenjenega časnika priznalo, da so bila Yoshidova pričevanja izmišljena, zato se je od njih distanciralo (Spletni vir 1), japonska vlada pa je dobro leti kasneje privolila v plačilo odškodnin nekdanjim »spolnim sužnjam« (Spletni vir 2).

vprašanje, kot se zdi na prvi pogled. Na Japonsko sem se odpravil v želji po poglobljeni etnografski raziskavi, vendar se je sama naloga po prihodu na teren, kot se antropologu rado pripeti (glej Kent 1992: 19–21), izkazala za težavnejšo od pričakovanj. K temu je na začetku nedvomno prispevalo, moram priznati, moje dokaj okorno znanje japonsčine, a se okoliščine niti po nekajmesečnem nepretrganem bivanju in opaznem izboljšanju znanja (pogovornega) jezika – v zadnjem semestru sem se uspel povzpeti v najvišjo skupino Centra za učenje japonsčine Univerze v Tsukubi – niso pretirano spremenile. Debate z mojim japonskimi prijatelji, študijskimi kolegi, profesorji v Tsukubi in tistimi, ki sem jih spoznal ob pogostih obiskih Tokia, kako dojemajo japonski imperij, so se namreč praviloma že po nekaj stavkih sprevrgle v razglabljanja o japonski krivdi za vojne zločine in potrebi po opravičilu, predvsem sosednjima Južni Koreji in Kitajski. Njihova nepripravljenost za pogovor o dojetanju japonskega imperija v 21. stoletju, ne pa njegovo zreduciranje na vojno na Pacifiku, me je močno presenetila, saj sem domneval, da bodo podobno kot moji makedonski prijatelji v Skopju, kjer sem preživel nekaj spomladanskih mesecev leta 2009, z entuziazmom razpravljali o vse prej kot nepomembni zgodovinski (pre)izkušnji za sodobno Japonsko.

Ko sem jim povrh omenil še svojo osredotočenost na recentno odkrivanje kratkih zgodb Nakajime Atsushija (1909–1942), ki jih je po mnenju nekaterih ta prvi japonski postkolonialni literat umestil v takratno japonsko kolonijo Mikronezijo, je pogovor s tem pravzaprav zamrl, saj razen profesorice primerjalne književnosti z Univerze v Tsukubi nihče ni poznal teh del. Še več, nekateri so zanikovali mojo tezo o vnovičnem odkrivanju in (delnem) redefiniranju pomena Nakajime v japonskem literarnem kanonu, večina pa me je vseeno odkrito spodbujala k nadaljnjemu raziskovanju, saj so trdili, da je tujcu mnogo lažje raziskovati občutljive zgodovinske teme kot njim samim.⁴

Da moji (na)ključni sogovorniki niso bili »izjeme, ki potrjujejo pravilo«, ampak so dejansko odražali prevladujoč način (ne)zamišljanja Velikega japonskega imperija, razkriva Carol Gluck (1993: 85), ki je že pred dvema desetletjema ugotavljala, da večina Japoncev v nasprotju z Nemci – slednji kot spornega dojemajo nacizem – problematično preteklost enači z vojno, ne s fašizmom in z imperijem, ki sta ji vzrokovala. Tako tudi Yui (2008: 254) monografijo o velikojaponskem imperiju zaključuje z znamenitim govorom nekdanjega zahodnonemškega predsednika Richarda von Weiszäckerja (1920–2015), ki ga je imel slednji v Bundestagu 8. maja 1985, in v katerem je Nemce pozval,

naj se soočijo s temačno preteklostjo, hkrati pa popolnoma zapostavi imperialne dediščine, ki so odločilno sooblikovale Japonsko, kot jo poznamo danes.

Južnokorejsko demoniziranje japonske kolonialne nadvlade

Neprimerljivo bolj kot japonski sogovorniki so bili nad mojimi poizvedovanji o dojetanju obdobja japonske kolonizacije navdušeni južnokorejski znanci in prijatelji. Njihove sodbe o večdesetletni podrejenosti Korejskega polotoka tokijskim imperialnim elitam so bile izrazito enodimenzionalne in so se docela ujemale s korejsko paradigmatsko naracijo o »japonskem jarmu«. Mestoma je njihovo reprezentiranje omenjenega zgodovinskega obdobja (1910–1945), nihče ga seveda ni izkusil na lastni koži, saj so šteli le nekaj več kot dvajset let, preraslo v izrazito animoznost do Japonske oziroma japonskih medijskih diskurzov, ki državo in njene prebivalce nenehno prikazujejo kot žrtev in pozabljajo, kaj je bil vzrok in kaj posledica tragičnega razpada imperija. Japonsko kolonizacijo so enačili s strahotnim trpljenjem, malone suženjstvom, zato se verjetno nihče ne bi strinjal s Shinom (2006: 62), da je Koreja prav v kolonialnem obdobju, posebej v 30. letih 20. stoletja, doživela preporod v preučevanju nacionalne zgodovine, literature, umetnosti, geografije in na mnogih drugih področjih ter da je moč v gospodarskem, šolskem in političnem ustroju obeh Korej zaslediti številne kolonialne trajektorije (Seth 2010: 43, 75).

A njihov parcialni pogled na nedvomno trpko zgodovinsko izkušnjo (Južnih) Korejcev zahteva krajše pojasnilo. Da bi politične elite dosegle ohranitev legitimnosti novega družbenega reda, je treba pregrehe *ancien régime* nenehno ohranjati v kolektivnem spominu, ugotavlja Connerton (2004: 16). Zato je nujno južnokorejske naracije o brutalnosti japonskega kolonialnega sistema razumeti v širšem kontekstu definiranja južnokorejske nacionalne identitete, meni Podoler, saj »bolj kot je kruto zatiranje, bolj je upor proti njemu občudovanja vreden« (2009b: 209). Nadalje je treba korejska pritoževanja o japonski »ječi narodov« analizirati v luči trenutnega geopolitičnega dogajanja na Korejskem polotoku. Čeprav sta Republika Koreja in Demokratična ljudska republika Koreja *de iure* še vedno v vojni, so moji južnokorejski sogovorniki vztrajno ponavljali, da prebivalci na obeh straneh 38. vzporednika tvorijo eno in isto ljudstvo.⁵ Kot ugotavlja Shin, »Korejci ohranjajo močan občutek etnične homogenosti, ki temelji na skupnem izvoru in prednikih, in nacionalizem v korejski politiki in medna-

4 Spočetka sem takšne nasvete tolmačil kot vpljudnostne fraze in šele po vrnitvi s terena v pogovorih s profesorji iz Evrope ugotovil svojo zmoto. V japonskem akademskem polju je nekaj tem še vedno tabuiziranih, zato imajo ne-japonski raziskovalci pri njihovem raziskovanju precej več akademske svobode kot njihovi japonski tovariši (glej Smith 2003: 173).

5 Trditev, da je k delitvam na Korejskem polotoku prispevala le japonska kolonizacija, je poenostavljena in celo zavajajoča, zato jo Beasley (1987: 257) zavrača: »Usoda starejših japonskih kolonij, tudi države Mandžuko, je bila bolj odvisna od mednarodnih okoliščin kot japonske zapuščine ali ukrepov njihovih prebivalcev. [...] V tem je težko videti karkoli, kar bi bila izrecna zasluga ali krivda japonskega imperializma.«

rodnih odnosih še naprej igra ključno vlogo» (2006: 232). Zatorej južnokorejsko nacional(istič)no zgodovinopisje zanika kakršnokoli (so)odgovornost Korejcev za grozote, storjene v času japonske kolonialne nadoblasti, čeprav je denimo Park Chung-Hee (1917–1979), ki je prišel na oblast z vojaškim udarom leta 1961 in državo vodil vse do leta 1979, služil v japonski cesarski vojski (Podoler 2009b: 210). Korejke, ki so razpad imperija dočakale v vojaških bordelih, še vedno prikazuje izključno kot žrtve japonske imperialne ekspanzije, čeprav antropologinja Sarah Soh (2008: 107) opozarja na nujnost celovitejše analize vzrokov pojava množične prostitucije za zadovoljitev seksualnih potreb cesarskih vojakov. Pričevanja preživelih razkrivajo, da so prenekateri končale na družbenem robu, ker so jih prodali obubožani starši, druge so bežeče od nemogočih razmer v primarni družini nasedle prevaram japonskih ali korejskih posrednikov, nekatere pa so bile žrtve ugrabitve prestopnikov ali prisilne rekrutacije agentov japonskega imperija. Kljub temu bi bil fenomen *ianfu* brez pomoči samih Korejcev pri njihovem novačenju, mnogi so celo upravljali bordele, in tistikrat izrazito mačističnih družbenih vrednot na Korejskem polotoku, nemogoč oziroma bi bilo verjetno vanj vključenih precej manj deklet in žena. Ob tem Sohova (2008: 10, 116, 33) dodaja, da prevladujoče prikazovanje vseh *ianfu* kot spolnih suženj neupravičeno generalizira njihove individualne usode, jih viktimizira in tako (ne)hote degradira njihovo možnost delovati razumno in premišljeno. Z drugimi besedami, nekatere Korejke so se celo namenoma odločile za prostitucijo, da bi tako ubežale družinskemu nasilju, skritemu za štirimi stenami, ki so ga nad njimi praviloma izvajali njihovi najožji družinski člani.

Ko sem nekoč znanki iz Južne Koreje omenil, da obstajajo njenemu diametralno nasprotni pogledi na perečo zgodovinsko vprašanje, mi je odvrnila, da nekdo, ki zapiše nekaj takega, ne ve nič o korejski družbi in zgodovini. Prav tako ni nihče od mojih južnokorejskih sogovornikov niti z besedo omenil zunajsodnih pobojev več 10.000 južnokorejskih civilistov, obtoženih sodelovanja oziroma simpatizerstva s severnokorejskimi komunisti, v prvih tednih državljanske vojne (1950–1953), ki jih problematizira Kim (2007: 75–93). Ko sem o tem povprašal svojega tutorja, sicer podiplomskega študenta politologije iz Pusana, je na moje vprašanje odgovoril s protivprašanjem o zločinih v nedavnih jugoslovanskih vojnah. Verjetno bi ravnal enako, če bi ga soočil z dejstvom, da so južnokorejski vojaki v vietnamski vojni izvajali zločine nad nedolžnimi civilisti (prim. Bay 2007: 117–120).

H korejskemu demoniziranju japonskega imperialnega zavojevanja še dodatno prispeva dejstvo, da ni še nobena japonska povojna vlada uradno preklicala dokumenta o aneksiji Koreje iz leta 1910, ki je končala večstoletno vladavino dinastije Joseon (1392–1910), čeprav bi takšno pravno dejanje morebiti utišalo nacionalistične gla-

sove na obeh straneh morja, katerega poimenovanje *mare nostrum* si lastita obe strani. Ob stoti obletnici priključitve se je tedanji prvi japonski minister Kan Naoto Južnim Korejcem sicer opravičil za izgubo suverenosti in svobode ter povzročeno trpljenje (Spletni vir 3), vendar so takšna opravičila japonskih političnih voditeljev po mnenju nekaterih vplivnih japonskih in korejskih intelektualcev premalo. V skupni izjavi, podpisalo jo je več kot 1100 posameznikov iz obeh držav, so japonsko aneksijo Koreje razglasili za nično (Doh 2011: 75).⁶ Nasprotno Goto-Jones (2009: 128–129) ugotavlja, da so japonski politiki v 90. letih 20. stoletja izrekli obilo opravičil korejskemu in kitajskemu narodu ter izrazili obžalovanje za brutalne zločine cesarske vojske (prim. Gluck 1993: 94; Yui 2008: 254–255), vendar naj bi po njegovem mnenju politični voditelji nekdanjih japonskih kolonij nenehno izkoriščali tragične dogodke iz obdobja kolonizacije za reševanje notranjepolitičnih (medetničnih) napetosti in s preusmerjanjem pozornosti na otoško sosedo zamegljevali občasno ohlajanje domačih gospodarstev (prim. Kingston 2011: 195). Čeprav ne želim zveneti apologetsko in se deloma celo strinjam s Koshiro Yukiko (2004: 444), da ni Japonska dejansko nikoli v celoti odgovarjala za svoje ekspanzionistične aspiracije, se mi zdi pomembno poudariti, da v svoji navidezni brezbriznosti do vse prej kot neomadeževane imperialne preteklosti pravzaprav ni nobena izjema.⁷ Odgovornosti za enostranske odločitve in hudodelstva, storjena v svojih nekdanjih kolonijah, niso nikoli prevzele niti nekoč mogočne evropske kolonialne velesile, kot so na primer Francija, Velika Britanija, Nizozemska, Belgija itn. (Burbank in Cooper 2010: 429). Ali kot to ubesedi Cooper: »Britanija in Francija na koncu nista prevzeli odgovornosti za svojo kolonialno zgodovino, saj sta prenesli oblast na nacionalne države, ki so nastale v procesu dekolonizacije, in vztrajali pri tem, naj se vse, kar je šlo narobe, prišteje na afriško stran zgodovinske bilance« (2005: 239).

Vsakodnevno geopolitično in gospodarsko rivalstvo med sosednjima državama – moji korejski sogovorniki so mi zatrjevali, da si Koreja na vse kriplje prizadeva biti boljša od svojih mogočnih sosed Kitajske in Japonske – se je v času zimskih olimpijskih iger v Vancouvru februarja 2010 preneslo tudi na šport. Ko sta se za najvišjo stopničko v umetnostnem drsanju borili Japonka Asada Mao in Korejka Kim Yu-na, ki je na koncu tudi slavila zmago, so vse osrednje japonske televizijske postaje nenehno prikazovale

6 Obstajajo tudi nasprotna mnenja, in sicer da sta bili aneksiji Tajvana in kasneje Koreje mednarodno priznani in nista kršili tedaj veljavnega mednarodnega prava (glej Asano 2010: 115).

7 Kot zatrjuje Conrad, sta »nesposobnost in pomanjkljivost« soočiti se z imperialno preteklostjo »praviloma prikazana v kulturnem smislu in pojasnjeni kot rezultat narodnega značaja« (2003: 85).

posnetke njenega nastopa, vseznalci pa so podajali svoje komentarje.⁸

Da ne bi obtičal le pri južnokorejskih interpretacijah japonske kolonialne nadvlade, sem o pogledu nanjo povprašal tudi kitajske kolege. Tudi pri njih je, samoumevno, prevladovalo negativno dojetje japonskega imperija, čeprav manj manihejsko kot korejsko. Tako mi je Ping⁹ – prihajala je iz Xianjianga in je le nerada govorila o različnih percepcijah japonske kolonialne hegemonije, ki še vedno odsevajo v dandanašnjih tenzijah med tokijskimi in pekinškimi političnimi elitami – ob neki priložnosti omenila, da njena mama, sicer osnovnošolska učiteljica angleščine, ne mara nikogar iz tistih držav, ki so si v preteklosti želele podrediti Kitajsko. Ob tem me je prešinila misel, le kaj bi si mislila o meni, saj so v zadušitvi boksarske vstaje (1898–1901) v enotah avstro-ogrske mornarice sodelovali tudi Slovenci (glej Šmitek 1986: 48). Lin je nasprotno trdila, da so ZDA edina resnična nevarnost njeni domovini, Japonska v njenih očeh ni bila več resna tekunica Kitajski. V enem od številnih pogovorov z njo me je nenadoma prešinilo, da je ta severnoameriška velesila zanjo *mutatis mutandis* »država na osi zla«. Tako moje etnografsko raziskovanje ni potrdilo Saidove (1994: 18) teze, da desetletja po propadu kolonialnih imperijev množstvo prebivalcev nekdanjih kolonij priznava pozitivne aspekte različnih kolonializmov, saj so omogočali širjenje liberalnih idej, konstrukcijo nacionalnih identitet in spodbujali disperzijo tehnoloških dobrin. Nasprotno, v zadnjih letih politične napetosti med Japonsko na eni in Kitajsko oziroma Korejo na drugi strani naraščajo in mnogokrat izhajajo iz nerešenih problemov iz obdobja japonskega imperija ali let neposredno po njegovem razpadu, zato jih je treba razumeti (in reševati) v kontekstu imperialnih dediščin.

»Kaj mi je tega treba bilo?«

Ker tudi po nekajmesečnem etnografskem delu nisem uspel dobiti informacij, ki bi potrjevale moje pred odhodom na teren ustvarjene miselne konstrukte, sem v nekem trenutku občutil precejšnjo nemoč, obup in jezo, ki sem jo potem največkrat stresal nad ščurki, rednimi obiskovalci v moji približno deset kvadratnih metrov veliki študentski sobici. Tako sem na lastni koži izkusil Eriksenovo (2009: 41) rezoniranje, da etnografi pogosto razvijejo močno ambivalenten, občasn kar animozen odnos do skupnosti, ki jo proučujejo.¹⁰ Ko sem potem na nekem *nomikaiju* ozi-

roma sproščenem druženju ob pijači in jedači po podiplomskem seminarju na tokijski univerzi svoje frustracije zaupal pri mizi zbranim študentom in profesorjema, me je eden od njiju, antropolog Kimura Hideo, potolažil, da najtežje preizkušnje rodijo najboljše intelektualne stvaritve.¹¹ V trenutkih raziskovalne agonije sem popolnoma pozabil, da etnografska raziskava v večini primerov ne poteka po načrtih ali željah, ki so se v antropologovi glavi porodile pred odhodom na teren.

Mojih težav in dvomov niso mogla pregnati niti pogosta druženja z dodiplomskimi študentkami japonologije z ljubljanske univerze, ki so bile sočasno v Tsukubi, saj so bile razlike v starosti, interesih in osebnih ciljih v času bivanja na Japonskem med nami enostavno prevelike.¹² Enoletno bivanje v popolnoma drugačnem kulturnem okolju, zasičenem z rigidnimi družbenimi normami, kjer se prijatelja povabi na čaj, ne na kavo, in kjer lahko že nakup zobne paste zaradi neznanja jezika povzroči obilico stresa, zahteva mnogo prilagajanja, odrekanja in je precej bolj težavno, izčrpavajoče, kot se (nam) včasih zdi iz domače cone udobja. Največkrat sta me občutka samopomilovanja in brezizhodnosti preplavila ob praznikih in petkih zvečer, še izraziteje pa po razpadu kratkotrajne ljubezenske romance z južnokorejsko študentko na izmenjavi, ko se je sicer karseda racionalno izkoriščena soba v moji glavi preobrazila v utesnjeno kletko. Neredko se je kot edina rešitev ponujal hmeljski napitek *ebisu* ali *kirin*, saj je alkohol na Japonskem relativno poceni, dostopen na skoraj vsakem vogalu, »sotrpinov« z vseh koncev sveta, ki so bili pripravljeni sodelovati v jadikovanju in udrihanju čez »stupidna pravila in navade staroselcev«, pa tudi ni bilo težko najti.

Seveda obstaja nešteto navodil in priročnikov, kako se metodološko lotiti raziskovanja na Japonskem – verjetno je najbolj znan zbornik *Doing fieldwork in Japan* iz leta 2003 –, a še vedno trdim, da se nemalo raziskovalcev iz anglofonskega sveta praviloma izogiba preučevanja nekaterih zapletenih in »občutljivih« družbenih vprašanj. Čemu, če ne prav široko razpaslemu oportunističnemu raziskovalcev z evropskih, avstralskih in ameriških univerz, ki se v bojzljivosti pred nesofinanciranjem raziskav s strani japonskih vladnih in nevladnih raziskovalnih agencij, zatekajo k izbiri »politično korektnih« tem, gre pripisati dejstvo, da so japonološke konference oziroma strokovni seminarji preplavljeni z referati, ki Evropejcem in ostalim Nejaponcem reproducirajo podobo *kawaii Japan*, tako skladno z ideološko mantro vladajočih političnih elit v Tokiu. Precej verjetno je, da bi bile moje težave pri iskanju relevantnih

8 Nekaj tednov zatem se je po dveh zaporednih porazih proti južnokorejskim tekmeccem takratni selektor državne reprezentance Takeshi Okada na tiskovni konferenci javno opravičil japonskim nogometnim navdušencem.

9 Imena sogovornikov, razen profesorjev, so v skladu z uveljavljeno antropološko prakso izmišljena.

10 Clifford Geertz je v svoji misli še radikalnejši: »Moralna idealizacija terenskih raziskovalcev je v prvi vrsti zgolj sentimentalnost, kadar ni samopoveličevanje ali cehovsko pretvarjanje« (1996: 92).

11 Moja izkušnja je podobna tisti, ki jo za Kitajsko opisuje Nicholas Loubere (Spletni vir 4). Nedvomno so bili moji japonski sogovorniki po čaši ali dveh pripravljene povedati tudi kaj takšnega, česar mi trezni ne bi zaupali, a mi je nekaj informacij do naslednjega dne že ušlo iz spomina.

12 Tudi sam sem na dodiplomski stopnji preživel tri semestre v Tsukubi, in sicer med septembrom 2004 in začetkom julija 2005.

informatorjev in virov neznatne, če bi se posvetil analizi »varnih« področij, kot so vprašanja sociolingvistike, japonska književnost iz obdobja *Meiji* ali pa zunanjepolitični odnosi s Kitajsko po koncu hladne vojne.

Poleg same teme raziskave na njene rezultate nedvomno vpliva precej dejavnikov: kraj in čas raziskave, spolna, starostna in izobrazbena struktura sogovornikov, (a)religiozno in (a)politično prepričanje raziskovalca itn., zato lahko le v neskončnost ugibam, ali bi bili moji problemi in negotovosti ter seveda ugotovitve drugačni, če bi se terenskega dela lotil v Naganu, Sendaiju ali na Okinavi (in si mrmram v brado, da bi bilo nedvomno vsaj deloma tako). Če je namreč verjeti besedam mlade slovaške antropologinje, ki sem jo po vrnitvi s terena srečal na neki konferenci v Budimpešti, je pri tistih Japoncih, ki imajo izkušnjo življenja v kolonialni Mandžuriji, zaznati precej imperialne nostalgije. Žal nihče od mojih sogovornikov ni sodil v omenjeno skupino niti mi ni nihče namignil, da koga s takšno izkušnjo (osebno) pozna.

Ob tem ni odveč dodati, da so pravila vzpostavljanja kontaktov s profesorji na Japonskem drugačna, kot jih poznamo pri nas. Študent, čeprav podiplomski oziroma doktorski kandidat, ne more kar pripekati na konzultacije k profesorju, čigar področje se po preletu izbrane literature morda stika s tistim, ki ga raziskuje tudi sam. Da bi vzpostavil stik, mora dotičnega profesorja najprej kontaktirati njegov *supervisor*, ki se potem dogovori za termin srečanja. Pri tem sem imel nekoliko »sovražne sreče«, saj se je moj mentor oziroma *shidōsha* primarno ukvarjal z japonsko lingvistiko, kar mu je vzelo preveč časa in energije, da bi se lahko posvetil še mojim zagatam pri preučevanju sodobnih zamišljanj japonskega imperija. Tako sem bil prepuščen lastni iznajdljivosti pri iskanju za raziskavo pomembnih podatkov, zato sem preživljal prave Tantalove muke, v meni se je vedno bolj porajal dvom o smiselnosti odločitve za tako kompleksno raziskovalno temo. Strinjam se s Kentovo, ki izpostavlja: »Etnograf, čeprav načrtno sam na terenu, mora imeti nekoga, s komer komunicira in se posvetuje o delu« (1992: 21).

Japonsko prepričanje o lastni intelektualni superiornosti

Toda to niso bili edini problemi, s katerimi sem se moral soočati med svojim raziskovalnim bivanjem na Japonskem. Čeprav mi je kdo od japonskih prijateljev občasno v šali navrgel, da postajam »bolj papeški od papeža« in sem se morda celo ujel v zanko, imenovano *going native*, so mi drugi v živahnih debatah o »tipičnih« značilnostih Japonske in nje prebivalcev odgovarjali, da kot Evropejec – oziroma *alien*, kot me je označil japonski urad za tujce – nikoli ne bom uspel v celoti razumeti japonske

kulture.¹³ Doletelo me je torej to, kar domačini povsod po svetu občasno očitajo antropologom, in sicer da »[k]ot tujci [...] ne morejo prodreti v Naše bistvo; Nas ne morejo zares razumeti« (Keesing 1993: 25). Sam sprejemam Geertzov (1973: 15) raziskovalni *credo*, da so antropologove ugotovitve vedno interpretacije, pravzaprav interpretacije interpretacij, zato jih je treba razumeti kot fikcije, in sicer v prvotnem pomenu besede *fictiō* – nekaj ustvarjenega oziroma narejenega, ne pa neresničnega, potvorjenega. Hkrati opozarja (Geertz 1996: 94), da etnograf ne dojema in pravzaprav ne more dojeti tistega, kar dojemajo njegovi informatorji. Vendar rešitve ne vidi v raziskovalčevi empatiji, ampak je treba po njegovem mnenju izkušnje informatorjev »razumeti v okviru njihove lastne ideje« o tem, kar pač preučujemo (Geertz 1996: 94–95).

Omenjenemu navkljub nikakor nisem uspel razumeti podiplomske študentke pedagogike z Univerze v Tokiu Eriko, ki mi je vztrajno zatrjevala, da esencializem pojasnjuje več kot konstruktivizem. Njenemu razmišljanju nisem posvečal pretirane pozornosti, dokler ga nisem zapazil tudi pri drugih japonskih prijateljih. Ob brezciljnem pohajkovanju po Tokiu mi je tako Keiji razlike v modnih trendih med prebivalci regij Kantō in Kansai pojasnjeval v maniri zapriseženega geografskega determinista. Ker prvi domnevno izvirajo iz hribovitih predelov severno od Tokia, je hitel pojasnjevati, naj bi imeli rajši temne barve (rjavo ali črno), medtem ko je zahodni del države (mi bi verjetno rekli južni) bolj ravninski, zato v Osaki in okolici prevladujejo svetle barve oblačil. Ob neki drugi priložnosti je zatrjeval, da so Japoncem vrojene ročne spretnosti, zato so večji popravila elektronskih aparatov in fotografiranja, medtem ko se Japonke odlikujejo v šivanju oziroma pletenju. Ko sem že pozabil na njegove besede, mi je Chiyo-ko postregla z razlago, da kimono najlepše (beri edinole) pristaja Japonkam, saj naj bi bil narejen za okroglolične ženske nižje rasti, »takšne, kot sem sama«.

Vsi moji ugovori, da so takšna razmišljanja rezultat ideologije *nihonjiron* (»diskurz o Japoncih«), so naleteli na gluha ušesa. Še več, nekoč so mi celo zabrusili v obraz, naj molčim, saj da je nekdo drug prebral več knjig kot jaz in o zadevi tako več ve.¹⁴ Fenomen vzvišenega intelektual-

13 Sociolog Yoshino Kosaku meni, da »v japonskih percepcijah lastne nacionalne identitete ni prepričanje o njenem nespremenljivem svojstvu nič manj pomembno od prepričanja o posebnosti japonske kulture. Pogosta japonska izjava 'da bi razumel japonsko mentaliteto, se moraš roditi Japonec' ponazarja izjemni pomen etnične razsežnosti japonske identitete« (1997: 200; poudarek v originalu). Pojav razumeti kot lokalno različico neorasizma, ki podobno kot njegova italijanska ali francoska izpeljanka svojo percepcijo kulture črpa iz kulturalizma: kulture so vase zaprte entitete, ki pripadajo zgolj eni etnični skupini (Baskar 2004: 127–128).

14 Na srečo ne delim izkušnje Joy Hendry (1999: 95), da bi mi kdo od japonskih sogovornikov očital, da je zanj poslušati tujca govoriti japonsko neke vrste psihično mučenje, saj ne uspe razbrati resničnega pomena, skritega za povedanim.

nega odnosa do tujcev na Japonskem razčleni antropolog Kuwayama Takami:

V sodobnem svetovnem sistemu je bila Japonska tako kot skoraj vsi drugi nezahodni narodi vedno podvržena nadvladi zahodnih sil. Med japonskimi intelektualci je takšna zgodovina vzbujala tako občudovanje kot odpor do zahodnjaške učenosti. Po eni strani so vneto preučevali zahodnjaške ideje, ki so jih občudovali, po drugi strani pa so čutili ponižanje, ker jim Zahod ni izkazoval spoštovanja, ki so ga po lastnem mnenju zaslužili. Ta ambivalentna čustva so prisotna med intelektualci po vsem nezahodnem svetu, posebej močna pa so na Japonskem, saj je imela Japonska kot edina nezahodna država zadostno moč, da bi ustvarila lasten sodobni imperij. Ponižanje, ki ga trpijo japonski intelektualci, je privedlo do povračilnega zapostavljanja zahodnjakov, posledica tega pa je neosnovana trditev, da Japonsko lahko razumejo le Japonci. (Kuwayama 2009: 52–53)

Kljub temu si upam trditi, da avtor, podobno kot McVeigh (2006: 265), pozablja na dva pomembna dejavnika, ki sta po letu 1945 prispevala k japonski intelektualni ambivalentnosti do zahodnjaškega akademskega okolja. Prvi je povojna zavezniška okupacija Japonske – čeprav je razpad japonskega imperija vsakemu prebivalcu arhipelaga pomenil nekaj drugega (Seraphim 2008: 15), je mnogim predstavljal ponižanje in sramoto, kar se je odražalo v intelektualnih diskurzih in nacionalnih ideologijah (Oguma 2002: 316–320). Kot navaja Podoler (2009a: 5), je vojaški poraz leta 1945 postal izhodišče, s pomočjo katerega so japonski intelektualci, politiki, umetniki in drugi začeli raziskovati zgodovino vojne in militarizma na Japonskem, da bi razumeli oziroma definirali »Japonsko«. Pri tem je v intelektualnih krogih prevladoval izrazit občutek inferiornosti v primerjavi z zmagovitimi državami. Konec 40. in v začetku 50. let 20. stoletja so tako mnogi trdili, da japonski jezik nima sebi lastne logike, kar ga dela manj vrednega od francoščine in angleščine, ki sta logična jezika *par excellence* (Befu 2001: 37–38).

Hkrati s krepitvijo gospodarske moči Japonske v 60. in 70. letih minulega stoletja – vrhunec je doživela desetletje zatem – se je krepila samozavest njenih prebivalcev, ki so želeli sebi in »razvitemu« svetu dokazati svojo enakovrednost, mestoma celo superiornost (glej Befu 2001: 38; Oguma 2007: 208). Posledično je od 60. do konca 80. let minulega stoletja prosperirala zgoraj omenjena ideologija *nihonjinron* (Befu 2001: 14), katere zametke nekateri datirajo na prelom iz 19. v 20. stoletje (Goto-Jones 2009: 59–60). Privrženci japonskega *Sonderweg*¹⁵ so v svojih

razpravah želeli prikazati domnevno edinstvene lastnosti japonske kulture, družbe in Japoncev samih (Befu 2001: 4). Befu njegovo vsesplošno popularnost po letu 1945 razume kot posledico »identifikacijskega vakuuma«, saj je uporaba nekdanjih (imperialnih) simbolov nenadoma postala problematična in nezaželena (2001: 86).¹⁶ Japonci so se v mrzličnem iskanju oprimka, ki bi jim osmisli njihovo nacionalno identiteto, zatekli k prej marginalni ideologiji. Skokovito se je povečalo število monografij, ki so iskale primere in navajale dokaze o japonski kurioznosti, in mnoge med njimi so postale instanten *bestseller* (Funabiki 2010: 24).

A konec hladne vojne in posledične spremembe na svetovnem geopolitičnem prizorišču so skupaj z domačimi ekonomskimi problemi ter konstantnim padanjem natalitete prispevali k drugačnemu pojmovanju omenjene ideologije. Funabiki (2010: 4) priznava, da je v preteklosti *nihonjinron* neupravičeno izključeval manjšine na Japonskem in pretirano poudarjal homogenost japonske družbe, ki je nedvomno bolj kulturno in etnično diverzificirana, kot so bili pripravljene priznati najbolj goreči privrženci teorij o japonski unikatnosti, izjemnosti, specifičnosti. Toda ideološka in identifikacijska moč »ortodoksnega« *nihonjinrona*, zenit je dosegel v 70. in 80. letih minulega stoletja (Yoshino 1997: 204), ne pojenja, menim. Tako me je na nekem kosilu nadobudna študentka Chie prepričevala, da je Japonska od nekdaj dežela miru in sožitja. Njena otoška lega naj bi namreč zatirala pogoje nastanka notranjih trenj, saj da so geografski dejavniki preprečevali izgon ali uboj poražencev, ker bi posledično nekega dne izginili vsi »Japonci«. Njenemu argumentu nisem mogel prikimati, saj je nasilje zaznamovalo tako nemirna desetletja sredi 19. stoletja (glej Doak 2003: 24; Howell 2006: 57) kot 30. leta minulega, ki so jih pretresali politični atentati (Beasley 1987: 177; Goto-Jones 2009: 77).

Imperialna zastava na pločevinki piva

Čeprav mi niso znali podati relevantnih informacij za moje raziskovanje sodobnih zamišljanj japonskega imperija in vnovičnega odkrivanja Nakajime Atsushija, so mi japonski sogovorniki želeli pomagati, zato mi jih je večina svetovala, naj se v disertaciji lotim preučevanja dveh vedno aktualnih vprašanj, in sicer vsebine srednješolskih učbenikov za zgodovino in šintoističnega svetišča Yasukuni. V odnosu do slednjega se sicer po mojem mnenju najizraziteje manifestira odnos japonskih političnih elit do imperialnega podjetja (glej Senica 2015), ki je podobno kot odnos običajnih Japoncev do tega simbola »japonskega militarizma« precej neenovit in zapleten. Ker se mi kljub vztrajnemu prigovarjanju nihče od mojih japonskih

15 Izraz izhaja iz nemščine in dobesedno pomeni »svojska pot«, v zgodovini pa je koncept praviloma označeval domnevno specifičen razvoj nemške (imperialne) države v drugi polovici 19. in začetku 20. stoletja.

16 Funabikijevo pojmovanje je širše, saj je zanj *nihonjiron* v minulih 150 letih odraz inherentne negotovosti (*fuan*) Japoncev, ki izhaja iz tujeodnodne modernizacije (2010: 39–40).

prijatelj ni želel pridružiti, ko sem ga kanil obiskati 15. avgusta – na dan, ko je cesar Hirohito (1901–1989) razglasil kapitulacijo imperija, sem si kar nekoliko oddahnil, da očitno med njimi ni nobenega imperialnega nostalgika oziroma negacionista. A do razkritja njihovega ambivalentnega odnosa do imperialne preteklosti oziroma nostalgije ni minilo dolgo. V nekem supermarketu sredi Tokia sem namreč ob nakupovanju pijače in jedače za *hanabi* (ognjemet) po naključju odkril ekskluzivno različico piva vodilne japonske pivovarne Asahi, pločevinko katerega je krasila *Jyūrokujō-Kyokujitsu-ki* – nekdanja japonska imperialna zastava. To mi nikakor ni dalo miru, saj sem vedel, da je nacistična standarta na *krombacherju* v Nemčiji kazniva in domala nezamisljiva.¹⁷ Ko sem nato povprašal svoje japonske prijatelje, kaj si mislijo o tem, nisem dobil nobenega nedvoumnega odgovora, profesor na tokijski univerzi Hoshino Moriyuki pa mi je odvrnil, naj o tem povprašam samo pivovarno. Ker sem kljub temu neutrudno vrtal – nikakor namreč nisem mogel doumeti, da sami v tem ne vidijo nič spornega, me je Keiji celo očitajoče vprašal, ali je to edino odkritje mojega etnografskega raziskovanja. Vendar tudi pri najboljši volji nisem razumel, kako je lahko nekdo, ki trdi, da vsi Japonci občutijo krivdo za hudodelstva cesarske vojske, a o tem ne govorijo na glas, tako brezbrizen do uporabe nekdanje imperialne zastave za spodbujanje potrošništva.

Šele mnogo kasneje sem dojel, da je moje začudenje nad opisano ravnodušnostjo dejansko izviralo iz neznanja. Odnos številnih Japoncev do nacionalne zastave, uradno imenovane *Nisshōki*, kot simbola državnosti je namreč precej indiferenten. Če sledim Eriksenovi (2007: 3) klasifikaciji, lahko Japonsko nedvomno uvrstim v tisto skupino držav, kjer ima državna zastava relativno majhen pomen v vsakdanjem življenju, saj jo večina povezuje z državo, ne pa z njenimi prebivalci. Podobno kot himna, tako Befu (2001: 92–93), je namreč ostala percipirana kot simbol imperialnega zavojevanja, zato je povojna zavezniška uprava njeno izobešanje na javnih krajih precej omejila.¹⁸ Potemtakem trditev Cwiertkove (2006: 10), da »so za Japonce danes riž, soja in sveža morska hrana temeljni simboli 'japonskosti', ki so močnejši od češnjevih cvetov ali nacionalne zastave, saj potešijo nagonske potrebe«, verjetno ni neumestna. Vzroke za tako brezbrizen odnos številnih Japoncev do državne zastave je verjetno treba iskati tudi v dejstvu, da vse do leta 1999 niti ustava niti noben zakon nista specificirala, kaj natančno japonska zastava je (Befu 2001: 92).

17 V sosednji Italiji je mogoče kupiti buteljke, ki jih krasijo podobe Hitlerja, Mussolinija, Tita in številnih drugih političnih voditeljev, ki so zaznamovali 20. stoletje (Spletni vir 5).

18 Zgoraj omenjeni profesor Kimura mi je zatrdil, da nikoli ne vstane ob predvajanju japonske himne. Befu opozarja, da kljub kritičnosti do nje in državne zastave nihče ni predlagal alternativnih, splošno sprejemljivih rešitev (2001: 103).

Domnevam, da bi Mark Caprio (2010) in še prenekateri raziskovalec sodobne Japonske imperialno zastavo na pločevinki *asahija* označil za dokaz razraščanja »novega nacionalizma«, kar naj bi bila posledica nezadovoljive »denacifikacije« japonske družbe po razpadu kolonialnega imperija.¹⁹ Vendar sodim, da je takšna razlaga nepopolna in zahteva dopolnitev. Dejstvo, da se je pivovarna Asahi najmanj enkrat poslužila marketinške strategije »stara roba, nova raba«, razumem kot primer nostalgije po »dobrih starih časih«. Pri tem ne sledim Eriksenovemu (2007: 4) simplističnemu rezoniranju, da zastava na nek način spodbuja iskanje užitka v konzumiranju, ampak menim, da gre za perfidno igranje na domovinska čustva, identično tistemu pri kampanji »kupujmo/spoštujmo slovensko« (Spletni vir 6).²⁰

Takšna strategija oglaševanja živil pa na Japonskem niti ni novodoben pojav. Že v obdobju totalne vojne (1937–1945) so se pojavile reklame za *kanpan* (prepečenec), rastlinsko olje, kari in druge izdelke, ki so koristile vojaško ikonografijo (Cwiertka 2006: 125–126). Poleg tega uporaba stare japonske zastave ni omejena zgolj na velike korporacije, tuja ni niti uradnim predstavništvom Japonske v tujini. Tako je na primer japonsko veleposlaništvo v Sloveniji novembra 2012 v okviru tedna japonske kulture v Mestni knjižnici Ljubljana organiziralo več projekcij dokumentarnega filma *Light up Nippon: Recovery from the great East Japan earthquake* in plakat z vabilom opremilo s podobo vzhajajočega sonca, ki mu niso umanjali sončni žarki. Že poleti istega leta so na olimpijskih igrah v Londonu japonski tekmovalci nosili drese, ki jih je prav tako krasilo »imperialno sonce« (Spletni vir 7). Primera potrjuje ta razmišljanje Immanuela Wallersteina (2006: 75), da se politični voditelji – tudi običajni državljani, dodajam – sklicujejo na »veličastno« preteklost svoje države, ko je ta bodisi gospodarsko bodisi politično, neredko oboje, v zatonu oziroma marginalizirana v mednarodni skupnosti. A ne pojmujejo vsi Japonci *Hinomaru* kot nekaj pozitivnega, nekateri njenemu javnemu izobešanju odkrito nasprotujejo, kar Kingston (2011: 213–216) sicer omenja, vendar se v svoji analizi omeji zgolj na učitelje.²¹ Nasprotno

19 Kritika je zagotovo deloma upravičena: tako se je oddaja o nekdanjem romunskem predsedniku Nicolaeju Ceaușescuju (1918–1989), ki sem jo ujel med svojim zadnjim bivanjem v Tsukubi, začela s podatkom, da se je ta balkanska država v zadnji svetovni vojni borila na strani japonskega imperija.

20 Uporabo *Dannebroga* v komercialne namene na Danskem analizira sociolog Richard Jenkins (2007: 123–127). Kolikor mi je znano, na območju Balkana takšne instrumentalizacije državnih simbolov za spodbujanje potrošnje največkrat uporabljata Zagrebačka in Karlovačka pivovara, katerih etiketi sta ozaljšani s šahovnico.

21 Javnemu izobešanju zastave in petju himne, zapiše Franziska Seraphim (2008: 9, 11), odločno nasprotuje sindikat učiteljev (*Nihon kyōshokuin kumiai*) in tako kljubuje ministrstvu za šolstvo, ki ga hkrati obtožuje, da je imel v obdobju imperialnih osvajanj osrednjo vlogo pri krepitev militarizma.

Befu (2001: 94–95) trdi, da je največ veksilofobov med prebivalci Okinave, saj jim pogled na izobešeno nacionalno zastavo očitno ne eliminira občutka inferiornosti v primerjavi z ostalimi Japonci. Da bi združevala drugače precej diverzificirane posameznike, tako Eriksen (2007: 5), mora biti državna zastava sposobna v njih vzbuditi občutek, da so pod njo vsi enaki, istovrstni. Ker je izrazito polisemičen simbol, »lahko ustvari simbolično vez in občutek skupnosti med ljudmi, ki so si zelo različni in imajo različne interese« (Eriksen 2009: 264). Kljub temu bi bilo napak averzijo do javnega izobešanja zastave pripisati zgolj Okinavcem. Med svojimi potepanji po Japonski sem namreč prišel do zaključka, da je plapolajoča državna zastava na zasebni nepremičnini prej izjema kot pravilo. Večina Japoncev ne čuti potrebe, razmišlja Tsujita Mariko (2009: 195), da bi z njenim izobešanjem potrjevala svojo nacionalno identiteto. V nasprotju s številnimi sodržavljanji pa se zdi, da del nogometnih navijačev ne goji nobenega odpora do zastave, saj jo skupaj s predhodnico redno vihtijo na tekmah državne reprezentance (Spletni vir 8), čeprav nam je ena od profesorice v zgoraj omenjenem centru za učenje japonščine zatrjevala, da je takšno početje v nasprotju z ustavo.²²

Minimaliziranje pomena imperija, glorificiranje vojne na Pacifiku

Pričakoval sem, da bom več interesa za Veliki japonski imperij detektiral med japonskimi antropologi, vendar sem se močno uštel. Kot mi je v pogovoru zatrdil profesor etnologije na univerzi v Tsukubi Tokumaru Aki, ga ti šele odkrivajo, kar v svoji razpravi ugotavlja tudi Kikuchi Akira (2003: 357, 376). V nadaljevanju sicer poudari, da je po letu 1990 v japonski antropologiji naraslo zanimanje za raziskovanje imperialne preteklosti, vendar ostaja v razpravah domačih antropologov izrazito marginalizirana (2003: 371). Hkrati Kikuchi (2003: 382, op. 18) kot izjemo, ki se vendarle loti preučevanja imperija, izpostavi zbornik *Wartime Japanese anthropology in Asia and the Pacific*. To je še posebej zanimivo, saj je že iz samega naslova mogoče razbrati – eksplicitno pa je poudarjeno v uvodu (Shimizu in van Bremen 2003: 1) –, da se avtorji prispevkov osredinjajo zgolj na pomen in vlogo japonske antropologije med letoma 1931 in 1945, to je v času t. i. petnajstletne vojne, ne pa v celotnem imperialnem obdobju. Vendar Kikuchi (2003: 382, op. 18) bolj kot celovit pogled na proces konstrukcije japonskega kolonialnega imperija in vlogo japonskih antropologov pri ideološkem opravičevanju zavojevanja azijskih sosed ter soustvarjanju (zgrešenih) kolonialnih politik v prispevkih pogreša primerjave z nizozemskim imperijem in antropologijo, zato da je izostala tudi globlja poanta dela.

²² »V splošnem zastave ob športnih in vojaških prireditvah kot tudi v ritualnih praznovanjih nacionalnosti prevzamejo sveti pomen,« ugotavlja Eriksen (2007: 13).

Da ni naslov zbornika le rezultat nerodne uredniške odločitve, dokazuje razprava Miyazakija Kōjija *Colonial anthropology in the Netherlands and wartime anthropology in Japan*. Morda se motim, a zdi se mi, da naslov aludira na neobstoje japonske antropologije (in etnologije) pred letom 1931 oziroma na njen zanemarljiv, preučevanja nevreden pomen. Ali pa Miyazaki domneva, da je bil nizozemski imperij v 20. stoletju »švedsko nevtralen« in ni vstopal v vojne na evropskih ter azijskih tleh, kar je seveda v nasprotju z zgodovinsko realnostjo. Je mar potemtakem tudi nizozemski antropološki misli iz 40. letih minulega stoletja treba dodati pridevnik »vojna«? Tamkajšnje antropologe pri preučevanju japonskega imperija in njegovih dediščin dodatno ovira to, da Japonsko vse od restavracije *Meiji* vztrajno percipirajo kot nacionalno državo (Nakao 2005: 24), ki je le za kratek čas (beri pol stoletja) zašla na pota imperializma. Čemu potem preučevati politično entiteto, ki ni nikoli zares obstajala?

Če sedaj svoje terensko delo reflektiram z nekajletno časovno distanco, bi prenekateri anglofonski raziskovalec vzroke za izogibanje perečim zgodovinskim vprašanjem, s katerim sem se soočal pri svojih japonskih sogovornikih, iskal v kulturnih specifikah tamkajšnje družbe, ugibam. Številni jo namreč definirajo kot izrazito kolektivistično, kar da najbolje ponazorita koncepta *uchi* (znotraj) in *soto* (zunaj), ki pojasnjujeta posameznikovo razmerje z določeno družbeno skupino. Pri tem naj bi veljalo, da posameznik o pripadajoči družbeni skupini ne govori negativno, a je hkrati niti (preveč) ne poveličuje. Vendar je takšno razmišljanje preveč simplificirano, trdim, saj je na primer Keiji brez težav z menoj diskutiral o večdesetletnem onesnaževanju pristaniškega mesteca Minamata z živim srebrom, ki meče precej slabo luč tako na vodilne v kemičnem podjetju Chisso kot na brezštevilne politične voditelje v Tokiu, saj so oboji obolele prebivalce z juga Kjušuja ignorirali vse do nedavnega.

Poleg tega so po mojih ugotovitvah kakršnim koli kritikam vladajočih elit v svojih domovinah še manj kot njihovi japonski sovrstniki naklonjeni mladi Kitajci, Južnokorejci pa tudi Vietnamci. Zatorej trdim, da je treba vzroke za odsotnost zamišljanja Velikega japonskega imperija na Japonskem iskati drugje, in sicer v vsiljeni kolektivni amneziji, ki je v prvih letih po njegovem razpadu ustrezala tako zavezniški upravi pod vodstvom Douglasa MacArthurja (1880–1964) kot domačim političnim voditeljem. Z roko v roki so ustvarili in prebivalcem japonskega arhipelaga vsilili kolektivni spomin, ki je bil izrazito selektiven in je zanemarljiv nekatere »nebitvene« dogodke; ti so potonili v kolektivni amneziji. S tem se je tlakovala pot še vedno dominantni naraciji, katere poimenovanje *victims' history* si sposojam pri ameriški japonologinji Carol Gluck (1993: 83). Sodim, da se številni običajni Japonci sicer ne dojemajo več kot žrtve »poblaznelih generalov«, kot je veljalo nekje do srede 60. (Oguma 2007: 209) oziroma zgodnjih

70. let (Orr 2001: 9) preteklega stoletja, ali lamentirajo nad polkolonialnim odnosom do ZDA. Kljub temu trdim, da še vedno izrazito dominira naracija, zametki katere segajo v leto 1955 (Orr 2001: 7–8), in sicer o Japoncih kot žrtvah atomskih bomb in, kot odlično ponazarja članek iz *Asahi shimbuna* (Spletni vir 9), strahotnega ameriškega bombardiranja, ki si močno prizadevajo za svetovni mir.²³

Posledično je prevladujoča naracija o japonskem imperiju zreducirana na tisto o vojni na Pacifiku, kar dokazuje tudi nedavna izjava princa Fumihita, kako bi se morali slednje spominjati vsako leto, pri čemer njegovo razmišljanje še zdaleč ni osamljeno in omejeno zgolj na ožji cesarski dvor (glej Spletni vir 10). K nepoznavanju japonske imperialne preteklosti zagotovo prispeva tudi (srednje)šolski kurikulum, saj je po besedah moje prijateljice Sadako pri učnem predmetu zgodovina poudarek na vojnah, kolonialni imperij je omenjen le bežno.²⁴ Rezultat je šibko poznavanje imperialnih dediščin, po mojih ugotovitvah celo med japonskimi intelektualci zvedeno na negativne stereotipe o nekdanjih koloniziranih, predvsem Korejcih in Kitajcih, medtem ko so vplivi sicer le delno realiziranih imperialnih teženj na japonsko kulinariko, literaturo in druga področja domala neznani. Ko sem tako profesorjema z univerze v Tsukubi povedal, da je priljubljeni *toriniku* (piščanec na žaru) dejansko korejskega izvora, sta mi odvrnila, da to slišita prvič. Ob tem domnevam, da bi bili odzivi mojih japonskih sogovornikov precej drugačni, če bi preučeval njihove spomine na zadnjo svetovno vojno, kar dokazuje tudi Seaton (2007: 1–8). A če bi japonski kolonialni imperij, eksistiral je več kot sedem desetletij, omejil na štiriletno vojno z ZDA, bi se ujel v točno tisto past, ki jo podčrtuje Kuwayama (2009: 47), in sicer da emsko dominantnih skupin občasno prevlada nad emskim drugih skupin in je povzdignjeno na raven etskoga celotne kulture, a je v medkulturnih primerjavah reprezentirano kot njeno emsko.

Morda so se moji japonski znanci in prijatelji bali, razmišljam, da bi v mojih ali pa v očeh prisotnih tovarišev obveljali za zgodovinske revizioniste in negacioniste, če bi v debatah z menoj izpostavili sodelovanje Korejcev v novačenju mladih sonarodnjakinj za množično prostitucijo ali vlogo Kitajcev v ilegalni trgovini z opijem. Seveda o tem nisem popolnoma prepričan, vendar se je v pogovorih z njimi zdelo, da jih je večina precej liberalnih političnih nazorov. In kot v svoji razpravi ugotavlja Bob Tadashi Wakabayashi (2000: 7–9, 12), so ravno progresivni oziroma levičarski intelektualci tisti, ki kolonizirane nenehno

portretirajo kot žrtve imperialnih politik, saj domnevno *a priori* ne morejo biti vpleteni v nezakonita in moralno sporna dejanja po lastni volji.

Razmišljanje v kategorijah imperija in ne vojne je tuje tudi prenekateremu nejaponskemu družboslovcu in humanistu, tudi tistim z elitnih angleških univerz. Ko sem svoje terenske izkušnje in opažanja predstavil na delavnici doktorskih študentov v angleškem Newcastleu, pod okriljem EAJS (European Association for Japanese Studies) je potekala konec maja 2012, so me ostro kritizirali in mi večkrat ugovarjali. Tako me je udeleženka z oxfordske univerze, tudi sama antropologinja (sic!), okrcala, da so moje raziskave neznanstvene, če sem se s sogovorniki pogovarjal ob pijači in jedači, ne pa v akademskem miljeju. Ob tem je hitela dodati, da sem v globoki zmoti, ker Japoncem pripisujem nezmožnost refleksije imperialnega ekspanzionizma, saj da je sama ob neki priložnosti bivala pri neki japonski družini in so ji stari oča vneto razlagali o svojem trpljenju med zadnjo svetovno vojno. Kar nekaj časa je moralo miniti, da sem uspel prežvečiti vse prej kot benevolentne komentarje in kritike, vendar sem sčasoma vendarle dojel, da njena izkušnja pravzaprav le še enkrat več potrjuje pravilnost moje teze: nemalo Japoncev (ne)hote pozablja na dejstvo, da so strahotnemu trpljenju številnih prebivalcev nekdanje kolonialne metropole v zadnjih letih Velikega japonskega imperija vzrokovala predhodna zavojevanja cesarske vojske širom Azije.

Od poraza do poraza ... do končne zmage

Seveda bi bilo narcisoidno trditi, da se je uresničila prej navedena prerokba profesorja Kimure, vendar se je trpka terenska (pre)izkušnja raziskovanja sodobnih zamišljanj Velikega japonskega imperija na Japonskem, ki ji je sledijo še nekajletno pisanje doktorske disertacije, konec koncev izkristalizirala v dragoceno življenjsko izkušnjo, na temelju katere kanim zastaviti morebitne nadaljne etnografske raziskave v deželi tam daleč onkraj Sibirije.

Literatura

ASANO, Toyomi: The collapse of the Japanese Empire and the normalization of its relations with South Korea (1945–1965): Repatriation, reparations, and external assets reconsidered. V: Kimitaka Matsuzato (ur.), *Comparative imperiology*. Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, 2010, 109–129.

BASKAR, Bojan: Rasizem, neorasizem, antirasizem: Dvojni esej o tranzitivnosti navidezno protislovnih pojmov. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 32 (217–218), 2004, 126–149.

BAY, Kyung-Yoong: From Seoul to Saigon: Gook meets Charlie. V: Gi-Wook Shin, Soon-Won Park in Daqing Yang (ur.), *Rethinking historical injustice and reconciliation in Northeast Asia: The Korean experience*. London: Routledge, 2007, 114–130.

23 Izkrivljeno podoba žrtve in ne rablja imperialne ekspanzije uspešno izvažajo širom sveta. Tako nas je maja 2015 Muzej novejšje zgodovine Celje vabil na predstavitev knjige *Moja Hirošima*, v kateri avtorica Junko Morimoto opisuje, kako je »kot otrok preživela eksplozijo atomske bombe v Hirošimi« (Spletni vir 11).

24 Še nedolgo nazaj, to je v 70. letih minulega stoletja, sta bili Južna Koreja in Kitajska v japonskih učnih načrtih popolnoma prezrti, mi je zaupala profesorica Chikako Shigemori Bučar.

- BEASLEY, William G.: *Japanese imperialism 1894–1945*. Oxford: Oxford University Press, 1987.
- BEFU, Harumi: *Hegemony of homogeneity: An anthropological analysis of "nihonjinron"*. Melbourne: Trans Pacific Press, 2001.
- BURBANK, Jane in Frederick Cooper: *Empires in world history: Power and the politics of difference*. Princeton in Oxford: Princeton University Press, 2010.
- CAPRIO, Mark: Neo-nationalist interpretations of Japan's annexation of Korea, The colonization debate in Japan and South Korea, 2010; <http://www.japanfocus.org/-Mark-Caprio/3438>, 9. 6. 2014.
- CONNERTON, Paul: *Kako se društva sjećaju*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus, 2004.
- CONRAD, Sebastian: Entangled memories: Versions of the past in Germany and Japan, 1945–2001. *Journal of contemporary history* 38 (1), 2003, 85–99.
- COOPER, Frederick: *Colonialism in question: Theory, knowledge, history*. Berkeley in London: University of California Press, 2005.
- CWIERTKA, Katarzyna J.: *Modern Japanese cuisine: Food, power and national identity*. London: Reaktion Books, 2006.
- DOAK, Kevin M.: Liberal nationalism in imperial Japan: The dilemma of nationalism and internationalism. V: Dick Stegewerns (ur.), *Nationalism and internationalism in imperial Japan: Authonomy, Asian brotherhood, or world citizenship?*. London in New York: RoutledgeCurzon, 2003, 17–41.
- DOH, See-hwan: A reexamination of the Republic of Korea-Japan claims agreement of 1965 from the perspective of international law. *The journal of Northeast Asian history* 8 (2), 2011, 71–105.
- ERIKSEN, Thomas Hylland: Some questions about flags. V: Thomas Hylland Eriksen in Richard Jenkins (ur.), *Flag, nation and symbolism in Europe and America*. London in New York: Routledge, 2007, 1–13.
- ERIKSEN, Thomas Hylland: *Majhni kraji, velike teme*. Maribor: Aristej, 2009.
- FUNABIKI, Takeo: "Nihonjinron" saikō [Preizpraševanje »nihonjinrona«]. Tokio: Kōdansha, 2010.
- GEERTZ, Clifford: *The interpretation of cultures: Selected essays*. New York: Basic Books, 1973.
- GEERTZ, Clifford: »Z domorodskega zornega kota«: O naravi antropološkega razumevanja. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 24 (179), 1996, 91–105.
- GLUCK, Carol: The past in the present. V: Andrew Gordon (ur.), *Postwar Japan as history*. Berkeley: University of California Press, 1993, 64–95.
- GOTO-JONES, Christopher: *Modern Japan: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- HENDRY, Joy: *An anthropologist in Japan: Glimpses of life in the field*. London in New York: Routledge, 1999.
- HOWELL, David L.: Making sense of senseless violence in early Meiji Japan. V: David L. Howell in James C. Baxter (ur.), *History and folklore studies in Japan*. Kyoto: International Research Center for Japanese Studies, 2006, 57–75.
- JENKINS, Richard: Inarticulate speech of the heart: Nation, flag and emotion in Denmark. V: Thomas Hylland Eriksen in Richard Jenkins (ur.), *Flag, nation and symbolism in Europe and America*. London in New York: Routledge, 2007, 115–135.
- KEESING, Roger Martin: Ponovno o teorijah kulture. *Antropološki zvezki* 3, 1993, 23–32.
- KENT, Linda L: Fieldwork that failed. V: Philip R. DeVita (ur.), *The naked anthropologist: Tales from around the world*. Belmont: Wadsworth Publishing, 1992, 17–25.
- KIKUCHI, Akira: Teikoku no fuzai: Nihon no shokuminchi jinruigaku wo meguru oboegaki [Odsotnost imperija: Memorandum o japonski kolonialni antropologiji]. V: Yūzō Yamamoto (ur.), *Teikoku no kenkyū: genri, ruikai, kankei* [Študije imperija: Teorija, model, korelacija], Nagoja: Nagoya daigaku shuppansha, 2003, 357–386.
- KIM, Dong-Choon: The war against the "enemy within": Hidden massacres in the early stages of the Korean war. V: Gi-Wook Shin, Soon-Won Park in Daqing Yang (ur.), *Rethinking historical injustice and reconciliation in Northeast Asia: The Korean experience*, London: Routledge, 2007, 75–93.
- KINGSTON, Jeff: *Contemporary Japan: History, politics, and social change since the 1980s*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2011.
- KOSHIRO, Yukiko: Euroasian eclipse: Japan's end game in World War II. *American Historical Review* 109 (2), 2004, 417–444.
- KUWAYAMA, Takami: Japan's emic conceptions. V: Yoshio Sugimoto (ur.), *The Cambridge companion to modern Japanese culture*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, 38–55.
- MCVEIGH, Brian J.: *Nationalisms of Japan: Managing and mystifying identity*. Lanham in Oxford: Rowman & Littlefield, 2006.
- MIYAZAKI, Kōji: Colonial anthropology in the Netherlands and wartime anthropology in Japan. V: Akitoshi Shimizu in Jan van Bremen (ur.), *Wartime Japanese anthropology in Asia and the Pacific*. Osaka: National Museum of Ethnology, 2003, 223–237.
- NAKAO, Katsumi: The imperial past of anthropology of Japan. V: Jennifer Robertson (ur.), *A companion to the anthropology of Japan*. Malden (Mass.) in Oxford: Blackwell Publishing, 2005, 19–35.
- OGUMA, Eiji: *A genealogy of "Japanese" self-images*. Melbourne: Trans Pacific Press, 2002.
- OGUMA, Eiji: The postwar intellectuals' view of "Asia". V: Sven Saaler in J. Victor Koschmann (ur.), *Pan-Asianism in modern Japanese history*. London: Routledge, 2007, 200–212.
- ORR, James J.: *The victim as hero: Ideologies of peace and national identity in postwar Japan*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2001.
- PODOLER, Guy: Introduction. V: Guy Podoler (ur.), *War and militarism in modern Japan: Issues of history and identity*. Folkestone: Global Oriental, 2009a, 1–8.
- PODOLER, Guy: The effect of Japanese colonial brutality on shaping Korean identity: An analysis of a prison turned memo-

rial site in Seoul. V: Guy Podoler (ur.), *War and militarism in modern Japan: Issues of history and identity*. Folkestone: Global Oriental, 2009b, 199–214.

SAID, Edward W.: *Culture and imperialism*. New York: Vintage Books, 1994.

SEATON, Philip A.: *Japan's contested war memories: The "memory rifts" in historical consciousness of World War II*. London: Routledge, 2007.

SENICA, Klemen: »Ječe narodov« ali tolerantne politične entitete: Zakaj misliti imperij drugače? *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 52 (1–4), 2012, 46–57.

SENICA, Klemen: Imperialna nostalgija na Japonskem: Politična instrumentalizacija šintoističnega svetišča Yasukuni. V: Nataša Visočnik (ur.), *Asian studies: New insights into Japanese society* 3 (1), 2015, 241–262.

SERAPHIM, Franziska: *War memory and social politics in Japan, 1945–2005*. Cambridge in London: Harvard University Press, 2008.

SETH, Michael J.: *A concise history of modern Korea: From the late nineteenth century to the present*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2010.

SHIMIZU, Akitoshi in Jan van Bremen: Introduction. V: Akitoshi Shimizu in Jan van Bremen (ur.), *Wartime Japanese anthropology in Asia and the Pacific*. Osaka: National Museum of Ethnology, 2003, 1–11.

SHIN, Gi-Wook: *Ethnic nationalism in Korea: Genealogy, politics, and legacy*. Stanford: Stanford University Press, 2006.

SMITH, Sheila A: In search of the Japanese state. V: Theodore C. Bestor, Patricia G. Steinhoff in Victoria Lyon Bestor (ur.), *Doing fieldwork in Japan*. Honolulu: University of Hawai'i Press, 2003, 156–175.

SOH, Sarah C: *The comfort women: Sexual violence and post-colonial memory in Korea and Japan*. Chicago: University of Chicago Press, 2008.

ŠMITEK, Zmagor: *Klic daljnih svetov: Slovenci in neevropske kulture*. Ljubljana: Borec, 1986.

TSUJITA, Mariko: A fragile balance between "normalization" and the revival of nationalistic sentiments. V: Guy Podoler (ur.), *War and militarism in modern Japan: Issues of history and identity*. Folkestone: Global Oriental, 2009, 187–198.

WAKABAYASHI, Bob Tadashi: "Imperial Japanese" drug trafficking in China: Historiographic perspectives. *Sino-Japanese studies* 13 (1), 2000, 3–19.

WALLERSTEIN, Immanuel: *Uvod v analizo svetovnih-sistemov*. Ljubljana: Založba/*cf, 2006.

YOSHINO, Kosaku: The discourse on blood and racial identity in contemporary Japan. V: Frank Dikötter (ur.), *The construction of racial identities in China and Japan: Historical and contemporary perspectives*. London: Hurst, 1997, 199–211.

YUI, Masaomi: *Dai Nippon teikoku no jidai [Obdobje Velikega japonskega imperija]*. Tokio: Iwanami shoten, 2008.

Spletni viri

Spletni vir 1: Asahi shimbun: Testimony about "forcible taking away of women on Jeju island": judged to be fabrication because supporting evidence not found, 22. 8. 2014; <http://www.asahi.com/articles/SDI201408213563.html>, 5. 9. 2014.

Spletni vir 2: Asahi shimbun: Japan, South Korea reach "final, irreversible" resolution to "comfort women" issue, 28. 12. 2015; http://ajw.asahi.com/article/asia/korean_peninsula/AJ201512280042, 31. 12. 2015.

Spletni vir 3: McCURRY, Justin: Japan repeats apology for Korean occupation as ties with Seoul improve, 10. 8. 2010; <http://www.theguardian.com/world/2010/aug/10/japan-repeats-apology-korean-occupation>, 30. 3. 2014).

Spletni vir 4: LOUBERE, Nicholas: Rice wine and fieldwork in China: Some reflections on practicalities, positionality and ethical issues, 10. 4. 2014; <http://blogs.lse.ac.uk/fieldresearch/2014/04/10/rice-wine-and-fieldwork-in-china/>, 13. 2. 2016.

Spletni vir 5: POVOLEDO, Elisabetta: From Italy, a vintage redolent of horrors, 25. 8. 2013; http://www.nytimes.com/2013/08/26/world/europe/from-italy-a-vintage-redolent-of-horrors.html?pagewanted=1&_r=1, 18. 5. 2014.

Spletni vir 6: KOCBEK, Darja: »Kupujmo slovensko« je le kratkoročna rešitev, 28. 5. 2009; <http://www.mladina.si/47211/kupujmo-slovensko-je-le-kratkoročna-resitev/>, 23. 5. 2014.

Spletni vir 7: Asahi shimbun: Rising sun brightens Olympic gymnastics uniforms, 12. 5. 2012; http://ajw.asahi.com/article/behind_news/sports/AJ201205120041, 19. 5. 2014.

Spletni vir 8: NAKANO, Akira: South Korean lawmakers propose prison or fine for flying Japan's wartime flag, 26. 9. 2013; http://ajw.asahi.com/article/asia/korean_peninsula/AJ201309260065, 18. 5. 2014.

Spletni vir 9: WATANABE, Yosuke: Tokyo woman shares wartime memories through drawings, 10. 4. 2014; http://ajw.asahi.com/article/behind_news/social_affairs/AJ201404100003, 10. 4. 2014.

Spletni vir 10: Asahi shimbun: Prince Fumihito: World War II should be remembered every year, 30. 11. 2015; http://ajw.asahi.com/article/behind_news/social_affairs/AJ201511300044, 7. 12. 2015.

Spletni vir 11: Muzej novejšje zgodovine Celje; <http://www.muzej-nz-cz.si/aktualno/muzeji-za-odgovorno-druzbo.html>, 15. 2. 2016.

Ailments of ethnography: A field study of contemporary imagining of the Great Japanese Empire

The aim of the paper is to reflect on my year-long field experience in Japan. I started my research at the University of Tsukuba as part of my PhD studies in December 2009, seeking to conduct an in-depth analysis of recent Japanese representations of the Great Japanese Empire in political, academic, and popular discourses. Despite the wealth of scholarly writing which attempts to facilitate fieldwork on the Japanese archipelago for unexperienced researchers, it seems that, for a myriad of reasons, Western scholars largely avoid researching politically sensitive issues. Shortly after my arrival, I too started to doubt the validity of my decision for such a complex subject as my research proposal, devised in the safety of my own home environment, soon proved to be overly idealistic. What underlay this uneasiness was mainly the fact that any interaction about Japanese imperial expansion was rather quickly boiled down to World War II and the need to apologise the colonised. The helplessness felt for the failure to conduct my research as originally planned invoked in me the feelings towards the studied group not alien to many anthropologists: anger, contempt, even animosity. In the moments of my research agony, I entirely overlooked the fact that fieldwork is rarely a very smooth process; that instead it entails many obstacles and hurdles that need to be overcome to succeed in acquiring any relevant data. As a result, I started to doubt my theoretical and methodological framework, while my findings regarding the Japanese (non-)representations of the Japanese imperial experience seemed increasingly misguided and trivial. It was not until a few years later that I started to trust the insights provided by the not always pleasant ethnography in the land beyond Siberia.

